

RECENZIJOS

Philip Baldi, Pietro U. Dinis (eds.), **Studies in Baltic and Indo-European linguistics**. In honor of William R. Schmalstieg, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 2004, XLVI, 302 pp. [Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Current issues in linguistic theory, vol. 254].

Williamui R. Schmalstiegui, žymiajam amerikiečių baltistui, indoeuropeistui ir slavistui, aktyviam šio žurnalo redaktorių kolegijos nariui, mielam bičiuliui, 2004 m. spalio 3 d. sukako 75 metai. Šiai gražiai sukakčiai du Jubilato draugai – indoeuropeistas Philipas Baldis ir baltistas Pietro U. Dinis – nusprendė parengti proginį mokslo straipsnių rinkinį baltų ir indoeuropiečių kalbotyros tematika. Jubiliejinę knygą išleido žinoma tarptautinė leidykla *John Benjamins* garsioje Amsterdamo kalbotyros teorijos ir istorijos leidinių serijoje, redaguojamoje E. F. Konrado Kernerio. Proginiai veikalai, vadinamieji *Festschriftai*, – tai tarsi kolegų pagarbos ženklai garbaus amžiaus sulaukusiems aktyviems mokslininkams.

Aptariamoje knygoje, be rengėjų pratarmės bei padėkų (p. IXt.), trum-

pos Jubilato mokslinės biografijos, kurią su meile parašė Baldis (p. XI–XXI), ir Jubilato publikacijų sąrašo (p. XXI–II–XLVI), spausdinami 29 straipsniai, kurių autoriai įvairiais ryšiais yra susiję su Schmalstiegū, bičiuliškai vadinamu tiesiog Bilu. Du trečdaliai (20) leidinio publikacijų skirtos baltų kalbotyros klausimams, taip ne tik knygos pavadinimu pagerbiant išskirtinį Jubilato indėlį į baltistiką. Likusiuose straipsniuose daugiausia nagrinėjamos bendresnio pobūdžio indoeuropeistinės problemos (6), graikų (2) ir keltų (1) filologijos dalykai.

Sklaidant Schmalstiego bibliografiją, į akis pirmiausia krinta du dalykai: 1) nuo 1956 m. mokslininko dirbta nepraleidžiant nė vienerių metų „sine linea“ (pavydėtinas darbštumas ir pastovumas!); 2) iš 335 publikacijų net 115 (beveik trečdalis) yra mokslo darbų recenzijos, pradėtos rašyti pačioje mokslinės karjeros pradžioje (1957 m.). Jubilatas recenzavo daugybę baltų kalbotyros veikalų įvairiuose lingvistiniuose žurnaluose; jo recenzijos sovietmečiu praskynė kelius ne vienam mūsų kalbininkų veikalui į tarptautinius bibliografijos leidinius (šiandien sakytume – duomenų bazes). Iš devyniolikos Jubilato

knygų (monografijų, mokslo veikalų vertimų, mokomųjų leidinių) didžiąją dalį (11) sudaro baltistikos darbai, kurių yra parašytų ir su bendraautorais. Simboliška, kad Schmalstiego knygų „seriją“ pradėjo *Introduction to modern Lithuanian* (1966, draugesu L. Dambriūnu ir A. Klimu), penkių laidų sulaukęs vadovėlis, iš kurio lietuvių kalbos mokėsi visas laisvasis pasaulis. Negalima nepaminėti dviejų prūsistikos veikalų (*An Old Prussian grammar*, 1974¹, ir *Studies in Old Prussian*, 1976²) bei dviejų istorinei sintaksei ir morfologijai svarbių monografijų (*A Lithuanian historical syntax*, 1988³, ir *The historical morphology of the Baltic verb*, 2000⁴). Kaip baltistas Schmalstiegas išsiskiria istorinės fonolo-

gijos, morfologijos bei sintaksės tyrimais ir daugiausia yra nuveikęs prūsų ir lietuvių kalbotyroje⁵. Originalūs indoeuropeistikos (plg. jo *Indo-European linguistics: A new synthesis*, 1980) bei bendrosios kalbotyros darbai ir indėlis į slavistiką Jubiliatą iškelia į platesnę kalbotyros panoramą.

Tarus keletą žodžių apie Schmalstiega, pats laikas pasižvalgyti į jam skirtą leidinio baltistines publikacijas. Kaip ir kituose panašaus pobūdžio veikaluose, jų yra visokių – ir stambesnių, ir visai smulkių, fragmentinių; ir naujas idėjas keliančių, ir dažniau tokių, kuriose plėtojamos, argumentuojamos ankstesnės hipotezės, ypač turinčios sąsajų su Jubilato darbais. Tarsi atspindint paties „kaltininko“ interesus, didžiąją baltų kalbotyros straipsnių dalį sudaro lituanistikos (9) ir prūsistikos (7) darbai. Trys straipsniai turi bendresnį baltistinį pobūdį, o grynai latvistinė publikacija tėra viena – Pėterio Vanago, keliančio mintį, dar reikalaujančią papildomų tyrimų, kad la. *brangs* galėtų būti skolinys iš vidurio vokiečių žemaičių (iki šiol buvo įprasta šį žodį laikyti kuronizmu ar lituanizmu, p. 231–241). Axelis Holvoetas, įkvėptas Jubilato istorinės sintaksės tyrimų, rašo apie predikatinio instrumentalio raidą baltų kalbose (p. 75–90). Verta dėmesio ir to-

¹ V. Mažiulis šį veikalą yra pavadinęs ryškiausiu užsienio prūsistikos pokariniu darbu (žr. *Baltistica* 15(1), 1979, 66t.).

² Ši kritinė prūsistikos darbų nuo 1945 m. apžvalga laikoma vertingu įnašu į prūsų bei baltų kalbotyrą (žr. V. Mažiulis, *Baltistica* 17(1), 1981, 98t.).

³ Tai „pirmasis apibendrinamas istorinės sintaksės darbas anglų kalba, tiesiantis tiltus tarp lituanistikos ir anglų kalba kuriamos diachroninės kalbotyros. [...] autorius ne vienu klausimu išdėsto savitą, naują požiūrį, iškelia įdomių minčių ir hipotezių“ (V. Ambrazas, *Baltistica* 25(1), 1989, 84).

⁴ “One of the qualities of the book is that it conveniently summarises the results reached in many of the author’s earlier publications, scattered over various periodicals“ (A. Holvoet, *Baltistica* 36(1), 2002, 137).

⁵ Plačiau apie Schmalstieguo nuopelnus baltistikai žr. A. Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. 1940–1980*, Vilnius: Mokslas, 1982, 238–242.

limesnių diskusijų hipotezė, kad baltų prokalbėje instrumentalis kaip žymėtasis predikatinis linksnis buvo vartojamas marginaliai šalia nominatyvo. Iškelta latvių kalbos, kad ir praradusios instrumentalią, faktų reikšmė šio linksnio istorijai. Simas Karaliūnas (p. 103–111) įrodinėja, kad suo. *terve* ‘sveikas, stiprus’ neturi jokio etimologinio ryšio su ide. medžio ar ažuolo pavadinimu (plg. lie. *darvā*, *dervā*, la. *darva* → suo. *terva* ‘id.’), o sietinas su išnykusiu r. blt. būdvardžiu*(s)*tervos* ‘sveikas, stiprus’ (plg. lie. dial. *tervétis* ‘gautis, taisytis, atgyti’). Algirdas Sabaliauskas (p. 153–155) supažindina su primirštu baltistu Hansu M. Schmidt-Wartenbergu (1861–1925), eksperimentinės baltų kalbų fonetikos pradininku, dirbusiu daugiausia JAV universitetuose.

Lituanistiniuose aptariamojo veikalo straipsniuose gvildenamos morfologijos, sintaksės, frazeologijos ir rašomosios kalbos istorijos problemos. Alfredas Bammesbergeris, remdamasis naujomis idėjomis dėl lo. *sum* ‘esu’ ir kai kurių kitų atematinių veiksmažodžių raidos, kelia mintį, kad lie. *esù* išsirutuliojo ne iš *esmì*, kaip įprasta manyti: *esmì* atspindi indikatyvo prezento paradigmą, tuo tarpu *esù* kildintina iš konjunktyvo prezento paradigmos (p. 19–26). Guido Michelinis jau ne pirmą kartą⁶ mėgina įminti lie. tariamosios nuosakos galūnių (ypač vns. I asmens) kilmę (p. 137–141). Šįkart

⁶ Žr. *Baltistica* 16(1), 1980, 77t., ir kt.

dėmesį sutelkus į visą veiksmažodžio (ypač būsimąjo laiko, kuris semantiškai artimas optatyvui) galūnių sistemą, prieinama prie išvados, kad vns. I a. baigmenį *-čio* galima aiškinti kaip išriedėjusį iš tarminio varianto su **-tjā*. Variantas *-čiau* aiškinamas kaip išplėstas *-u*, įprastu veiksmažodžio paradigmos. Wolfgangas P. Schmidas iš ide. perspektyvos parodo, kaip formavosi pavaldėtų veiksmažodžių lie. *dėti* ir *dúoti* paradigmos (p. 165–172). Vytautas Ambrazas, diskutuodamas su Jubiliatu ir kitais kalbininkais, argumentuoja mintį, kad lie. bevardės giminės dalyvių su genityvu konstrukcijas (pvz.: *čia mūsų gyventa*), neabejotinai archajiškas, galima paaiškinti remiantis ide. kalboms būdinga akuzatyvine sakinio sandara – reikia suponuoti ergatyvinio ar kitokio sakinio tipo pėdsakų (p. 1–6). Dabartinės lietuvių kalbos pasyvines konstrukcijas su bevardės giminės dalyviais aptaria Lea Sawicki (p. 157–164)⁷. Raineris Eckertas, pastaraisiais dešimtmečiais skiriantis daug dėmesio baltų kalbų frazeologijai, tekstologiškai ir lingvistiškai analizuoja du Bretkūno Biblijos atvejus, susijusius su idiomaticinių posakių vertimu (p. 51–62). Zigmąs Zinkevičius supažindina su

⁷ ApmAUDU, kad pavyzdžiuose, rinktuose iš laikraščių, prasprūdo klaidų, pvz.: *atliekta* p. 158 (= atlikta), *pavadelio* p. 160 (= pavadėlio), *Maskovyčio* p. 163 (= Maksvyčio). Įvardį *viskas* autorė kažkodėl traktuoja kaip bevardės giminės žodį, o *kas* – kaip negimininį (p. 158).

Wolfenbüttelio postilės dialektologinės analizės rezultatais, įgalinančiais spėti, kad šio paminklo autorius ar autoriai buvo kilę iš pietų aukštaičių ploto pietvakarinio kampo, geografiškai artimo Rytprūsiams (p. 285–290)⁸. Giedriaus Subačiaus tema – dvejoja Amerikos lietuvių laikraščių ortografija 20 a. pradžioje: iki 1904 m. pagrindinė Amerikos lietuvių periodinė spauda svyravo, kaip rašyti – <š> ar <sz>, <č> ar <cz>; vėliau įsigali lietuviškas standartas (p. 189–201). Prie lituanistikos darbų sąlygiškai (to sąlygiškumo yra ir kitais atvejais) galima priskirti ir etnolingvistinio pobūdžio Vladimiro N. Торогово samprotavimus apie šiaurės rusų литва – jo paties pasiūlytą sąvoką, tiesiogiai susijusią su etnonimu литва ‘lietuviai’ ir vietinių gyventojų sąmonėje implikuojančią ‘svetimo’ etnokultūrinio elemento su miglotomis ribomis vaizdinį (p. 209–230).

Prūsistines publikacijas, kurios skirtos etimologijos, kalbotyros istorijos ir morfo(n)ologijos klausimams, pradeda onomastikos tyrėja Grasilda Blažienė, šįkart iškelianti 11 archyvuose naujai atrastų prūsų dvarų pavadinimų (p. 27–32). Vyacheslavas Ivanovas, pasitelkdamas platų kalbinį ir kultūrinį kontekstą, naujai pažvelgia į tris prūsų žodžius: a) pr. *ainawārst* ‘einmal, vienąkart’, šiaip jau aiškios sandaros ir etimologijos samplaikiniam žodžiui

⁸ Platesnę argumentaciją žr. *Baltistica* 37(1), 2003, 51–77.

žymusis indoeuropeistas surado paralelių kitose ide. kalbose (plg. s.lo. *OI-NUORSEI* > *ūnivers(ī)*, rus. *odnovers-tnyj* ir kt.); panašaus tipo samplaikos (dūriniai) vienuose ide. dialektuose bus reiškę ‘vieną plūgo/jaučio apsisukimą ariant’, kituose – ‘vieną arklio apsisukimą hipodrome’; b) pr. *golimban* ‘blow, melsvas, žydras’ ir giminiškiems slavų kalbų žodžiams, reiškiantiems ‘balandis’, šaltinio ieškoma ne ide. kalbose⁹; c) pr. *prassan* ‘herse, sora’ galėtų būti savas žodis, o ne skolinys iš lenkų kalbos (p. 91–101). Etimologijai skirtas ir Anatolijaus Nepokupno straipsnis (p. 143–152): ypač remiantis arealinės kalbotyros metodu čia įrodinėjama, kad pr. zoonimas *saugis* ‘omese, skruzdė’ E 791 yra inovacija ir sietinas su veiksmazodžiu, reiškusiu ‘šlapintis, myžti’ (plg. pr. *suge* ‘reynen, lijimas’ < **sū-*/ *su-* ‘tekėti, lietus’). Kadangi a.a. Nepokupnas daugiau neberašys, kitiems baltistams teks pasukti galvą dėl šios įdomios etimologijos formaliosios pusės, t. y. *u* : *au* kaitos – veiksmazodis turėtų reprezentuoti pamatinį apofonijos laipsnį (atsakymo ieškojo, beje, ir pats autorius). Vytautas Mažiulis konkrečiais pavyzdžiais parodo, kaip prūsų katekizmo tekste sąveikauja skir-

⁹ Autorius dėl nežinomų priežasčių nediskutuoja, pvz., su Vytautu Mažiuliu, darybiškai pagrindusiu minimųjų žodžių radimąsi baltų ir slavų kalbose (žr. *Idem*, Prūsų kalbos etimologijos žodynas 1, Vilnius: Mokslas, 1988, 387tt.).

tingi linksniavimo tipai, konkuruoja archajinės ir inovacinės vardažodžių formos (p. 135t.). Wojciechas Smoczyński, iš esmės pritardamas nuomonei pr. *dīnkausegīsnan* esant vertinį iš lenkų kalbos, šį pavyzdį interpretuoja kaip sintagmą, t.y. *dīnkau segīsnan*, ir atkreipia dėmesį, kad le. *dzięk czynienie* pirmasis dēmuo yra gen. pluralis. Tai leidžia ir pr. *dīnkau*, jame ižiūrint **dīnkan* fonologinį refleksą, laikyti gen. pluralis¹⁰ (p. 185tt.). Dinio ir Steveno Youngo straipsniai priskirtini prūsistikos istorijai: pirmasis, nuosekliai tiriantis baltų kalbų ir genčių įsivaizdavimą paleokomparatyvizmo (daugiausia renesanso) laikais, aptaria prūsų kalbos kilmės iš graikų teorijas ir jų sklaidą pradedant Janu Dlugošu (16 a.) ir baigiant 18 a. gyvenusiu Georgu Ch. Pisanskiu (p. 37–50); antrasis argumentuoja, kad Mato Pretorijaus, *Deliciae Prussicae* autoriaus, pateikta informacija apie kalbinę situaciją 17 a. Rytų Prūsijoje nusipelno rimtesnio vertinimo nei paprastai linkstama manyti (p. 275–283).

Indoeuropeistines aptariamojo leidinio publikacijas pradeda Xaverio Ballesteris. Remdamasis plačiu ti-

¹⁰ Autorius pateikia 6 atvejus, kai gen. pl. kaip casus obliquus yra „asigmatinis“, t.y. turi galūnę *-an*. Neaišku kodėl kalbant apie pirmąjį posakio dēmenį nutylimas *dīnckun* ‘danck, padėkà’ III 131₁₅ (acc sg.; nom.sg. **dīnku* < **dīnkū* < **dīnkā*, plg. Mažiulis, Op. cit., 205), kurio galėtume tikėtis aptariamoje sintagmoje.

pologiniu kontekstu mokslininkas kelia hipotezę, kad protoide. laikais nebuvo tikro veiksmažodžio ‘būti’ – jis išsirutuliojęs iš rodomojo įvardžio (p. 7–18). Allanas R. Bomhardas išskiria dvi ide. **men-* šaknis – 1) kitų rekonstruotą reikšme ‘galvoti, (prisi)minti’ ir 2) naują reikšme ‘trokšti’. Taip pat rekonstruoja naują ide. šaknį **tel-* ~ **tol-* ~ **tl̥-*/**tl-* ‘(iš)vykti’ (p. 33–36). Ericas Hampas aptaria ide. **peik-* ‘priešiškas; netinkamas’ (plg. lie. *peikti*) refleksus (p. 63–65), Winfredas P. Lehmannas samprotauja apie ankstyvosios ide. prokalbės veiksmažodžio darybą (p. 113–123). Witoldas Mańczakas pateikia sąrašą formų, išrinktų iš O. Szemerényi’o „Einführung...“, kuriomis būtų linkęs iliustruoti nereguliarius garsinius pakitimus, įvykusius dėl dažno formų resp. žodžių vartojimo (p. 125–133; tai itin mėgstama autoriaus tema). Pierre’o Swiggerso straipsnyje pateikta keletas pastabų apie het. *-za* ir refleksyvumo žymėjimą (p. 203–208). Iš graikų kalbos problematikos rašo a.a. Henry M. Hoenigswaldas (apie proklizę, p. 67–73) ir Kennethas Shieldsas (3 pl. act. imp. *-vrov* kilmė; p. 173–184). Francisco Villaras supažindina su Iberijos pusiasalio keltais ir jų kalba (p. 243–273).

Aptariamasis proginis straipsnių rinkinys pradedamas Jubilato nuotrauka ir baigiamas autorių ir temine rodyklėmis (p. 291–302).

Bonifacas Stundžia